

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Hodnocení diplomové práce

Téma: Využitelnost arteterapeutických technik v sociální práci

Autor: Bc. Dana Cejpková

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: Prezenční

Vedoucí DP: Mgr. Markéta Elichová, Ph.D.

Oponent: PhDr. Ing. Marie Lhotová, Ph.D.

Rok odevzdání: 2012

Cíl práce:

Cílem práce je zjistit využitelnost a přínos arteterapeutických technik v sociální práci a zmapovat arteterapeutické techniky, které by byly vhodné v rámci praxe sociální práce. Výzkumných otázek je 5.

Obsahová stránka:

Předložená diplomová práce je pokusem o pohyb na hranici dvou pomáhajících disciplin. Podotýkám, že si autorka vybrala téma aktuální, velmi široké a obtížné. V teoretické části práce zaujímá podstatný díl vymezení oborů sociální práce a arteterapie z hlediska cílů a vztahu k sobě navzájem a nakonec, podle názvu jedné z podkapitol (která je bohužel devítiřádková a jako taková poměrně bezpředmětná) i vztah k ostatním oborům. Nicméně zmínky o vztahu k různým oborům nacházíme zmínky rozmístěné na různých místech v textu (11, 12, 13), týkají se však sociální práce a jejího vztahu s psychologií a psychiatrií, přestože jako nejvýznamnější opory sociální práce jsou citovány v Úvodu i dále (11) ve větším počtu. Shrnutí teorie sociální práce a arteterapie je na celé jedné straně, což je pochopitelné z hlediska rozsahu práce, ale nikoliv z hlediska důležitosti.

Část 1 je textem, který by měl sloužit či „připravit půdu“ pro část 2, která je aplikační a její snahou je pomocí rozhovorů s arteterapeuty postihnout, jak arteterapeutické techniky mohou nalézat své užitečné místo v sociální práci.

Připomínky:

- k obsahu

Při pohledu na obsah diplomové práce se zdají poněkud jednorozměrné názvy kapitol, jako: Možnost využívání arteterapeutických technik v sociální práci (2.4.1), Arteterapeutické techniky pro sociální práci (2.4.3), Arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci (2.4.4). Tato připomínka zdánlivě patří spíše do formálního hodnocení práce, ale vypovídá také o určité jednorozměrnosti obsahové, kdy se určité teze (a nejen tyto) několikrát opakují.

- k hranicím a kompetencím

Při čtení práce tím vzniká dojem, že práce odpovídá (a mezi řádky se brání) někomu, kdo je zaměřen výhradně proti tomu, aby se arteterapeutické techniky v praxi používaly, je mu třeba podat protiargumenty a několikrát je v různé podobě zopakovat. I kompetence sociálního pracovníka jsou v textu vymezovány s tímto nastavením. Z tohoto hlediska by byla jistě vhodnější transparentnost a pro práci příhodnější a zajímavější, kdyby autorka zaměřila práci jako polemiku a diskuzi o vztahu těchto oborů, poukaz na rizika, na různé postoje a názory, nikoliv jen konstatování, že jeden z respondentů nesouhlasí s tím, aby byla arteterapie v sociální práci používána. Jistě má nějaké důvody. Takováto diskuze by byla příhodná hlavně proto, že arteterapie není rozhodně speciální metodou sociální práce. Z textu, který na různých místech (sice nesystematicky, ale přece) přináší výroky či myšlenky arteterapeutů k tomuto způsobu využití arteterapie, proniká na mnoha místech starost o to, jakým způsobem a za jakým účelem by měly být arteterapeutické techniky využívány. Zdá se, že zaměření na cíl, který si autorka stanovila – že arteterapie je využitelná - nedává v práci dostatečný prostor mezím, skutečným hranicím oborů a pochybnostem. Poněkud odvážné či alespoň zjednodušené je tvrzení, že arteterapeutické techniky lze využít u všech cílových skupin sociální práce.

- k cíli a úkolům sociálního pracovníka a arteterapeuta

Pokud jde o definici sociální práce, při čtení práce jsem se opakovaně vracela k Musilově definici na str. 11 a k tomu vztahuji svůj oponentský posudek.

Mnohdy (např. str. 71, a další) se hovoří o tom, jaké informace má dát tato technika sociálnímu pracovníkovi – jaké podsystémy v rodině existují, zda rodina kooperuje společně, kdo vede rodinu...“ Otázkou je, co sociální pracovník udělá s informacemi o fungování rodiny, kdo řídí, jaké jsou projevy, k čemu je informace, kdy dítě je malý despota či naopak matka v roli omezujícího a striktně rozhodujícího rodiče? A je zapomenuto, že arte (kreslení) má být důležité pro klienta samotného. Je toto úkolem sociálního pracovníka? Nebo je úkolem poznat do hloubky, tedy získat informace? (ve srovnání s definicí Musila). A tak nakonec v některých tvrzeních v práci vidím skutečnost přiblížit se spíše těm diagnostickým aspektům, o kterých (73) hovoří laická veřejnost. Nejde mi dohromady budování terapeutického vztahu, který označuje autorka za těžiště práce arteterapeuta (když je jím sociální pracovník. v prostoru, v němž může klient takové informace „sám rozkrývat a za pomoci arteterapeuta zpracovat“). Zdá se, že tento výrok se vzdaluje Musilově definici, ale hlavně nebere v potaz potřeby klienta sociální práce.

Celá diplomová práce se k sociální práci vztahuje jako k praktické činnosti, s čímž lze souhlasit, teorie nenalezneme mnoho. Nicméně praktická činnost sociálního pracovníka, typy úkolů, před které jsou sociální pracovníci v praxi stavěni, zodpovědnost, kterou za výsledky své práce, zejména za dopady na životy klientů, přijímají, se chtě nechtě mívá s prací arteterapeuta. Představa, že stresovaní klienti přijdou k sociálnímu pracovníkovi, budou zařazeni do skupiny, seznámí se nějakou seznamovací technikou, vytvoří se mezi nimi pouto (str. 65) a s arteterapeutem pevný nosný terapeutický vztah, není příliš zřetelná. Chtěla bych slyšet příklad, že se někdy takto pracovalo. Ráda bych věděla, jak si autorka představuje v praxi sociální práce „povídat si“ (str. 60) ve skupině, event. tématicky si povídat. Dalším problémem ovšem je, zda toto není již překročení hranice k terapeutické práci v arteterapeutické skupině. Specifika arteterapie v sociální práci mohou být spíše představitelné v pojetí preventivním, jak ostatně sama autorka v závěru práce odkazuje na Vrliškovou (78) a její konstatování, že v pojetí preventivním je možno arteterapii neboli arteterapeutické prvky řadit mezi ostatní sociální služby.

- formálně-obsahové

Je škoda, že v úvodu první kapitoly je uvedena celá řada tezí na velmi obecné rovině. Uvádím některé z nich: „.....je rozmanitým oborem, který pracuje se širokým spektrem klientů s různými životními situacemi a problémy...“ „....sociální pracovník při výkonu své profese zastává řadu rolí, jež jsou specifické, nicméně v řadě případů se zároveň prolínají, lze rozlišit jednotlivé typy, kdy jeden z nich může více či méně převládat...“ Jejich míra obecnosti není příliš přínosná, k tomu, aby čtenář mohl pochopit to podstatné v sociální práci. Vnucuje se otázka, jak byla arteterapeutům, kteří měli odpovědět na dotazy o přínosu arteterapie a využitelnosti arteterapeutických technik v sociální práci, sociální práce představena, definována, vysvětleny její kompetence, cíle a praktické možnosti. Aby bylo dotazování korektní, považovala bych za nezbytné informovat arteterapeuty dostatečně dobře o tom, co je to sociální práce a jakým způsobem je vůbec možné a hlavně žádané arteterapii využívat. Vzhledem k tomu, že autorka píše v závěru, že mnoho laiků neví, co je to arteterapie, stejně tak mnoho lidí neví, co je sociální práce, a domnívám se, že vzájemnost v informovanosti arteterapeutů o sociálních pracovnících (sociální práci) a sociálních pracovníků o arteterapeutech (arteterapii) nebude také na dostatečné úrovni. Dále si nemyslím, že filozofie, etika, zdravotní nauky, psychologie právní vědy mohou být modifikovány v rámci sociální práce, jak je v práci konstatováno.

Další připomínky se stále týkají nejen rozmělnění, ale určitých nepřesností vůbec a návazností v textu. „....Tato práce zaměřuje svou pozornost na vztah sociální práce a arteterapie. Proto se nadále bude věnovat především psychologii a jejímu vztahu k sociální práci.“ Nechtělo by v „meziprostoru“ vymezit terapeutické disciplíny?

Výraz, že techniky byly prokázány, se v práci opakuje na úkor srozumitelnosti. Znamená to, že je někdo z respondentů zmínil? Vícekrát použitý výraz „správné techniky“ bych nahradila výrazem „vhodné“.

Při vymezování arteterapie nalézáme a narážíme na otazníky při vnímání hranice mezi těmito dvěma zmíněnými obory např. při konstatování, že arteterapie přináší mimoverbální vyjadřování, které umožňuje zpracovávat různá témata na nižší úrovni vědomí, což jistě není úkolem sociální práce (14).

- vymezení

K definování psychologie (12) mám připomínku, že je opomenut fakt, že psychologie pracuje s prožíváním. O psychologii, jejímž předmětem je chování, se opírají behaviorální směry. Obecně není tedy úplné tvrzení, že psychologie pracuje s chováním lidí, tedy interakčními charakteristikami. Vymezení, že psychologie se soustředí především na individuální chování, je jen částí.

I v dalším textu, vztahujícím se více než k definování ke kompetencím především ve vztahu sociální práce a psychologie, nalézáme řadu příliš obecných a povrchních tvrzení: ...potřebu znalostí a praktických poznatků psychologie a jí podobných disciplín, přestože nesmí být opomíjeny vlastní poznatky a metody sociální práce (12), dále vybírám z textu citaci z Vágnerové použitou mimo kontext, že „...normální i odchýlný duševní vývoj člověka závisí na mnoha faktorech. Rozvoj celé osobnosti i dílčích psychických vlastností je dán individuálně a též souborem nejrůznorodějších vnějších vlivů a situací, jež vedou ke vzniku určitých zkušeností. ...“ kdy nakonec dojde k výsledku, že „jedinec primárně citlivý a labilnější se s různými nástrahami a zátěžemi v životě bude vyrovnávat obtížněji než člověk stabilnější a vyrovnanější.“ (13). Cíl popsat vztah těchto disciplín na této rovině obecnosti potom snadno uniká. V dalším textu najdeme další obecná konstatování, která jsou v práci na škodu, protože narušují dynamiku práce a přesné zacílení na téma. „Pohled na člověka vzhledem ke skupině je zcela jasný. V rámci svého života člověk prochází různými skupinami, které jsou více či méně rozdílné.“, „...vývojové fáze skupiny v sociální práci jsou velmi důležité. Jelikož v každé fázi skupina podstupuje jiný vývoj...“ (24) a vícekrát se velmi podobně opakující konstatování „...sociální práce vytváří široké spektrum působnosti sociálního pracovníka...“ (27) Není srozumitelné, že „...někteří arteterapeuti nahlízejí na arteterapii z různých pohledů. Někteří více či méně systémově a podobně.. „ „...v rámci této publikace je možné najít techniky, které byly prokázány i v rámci rozhovorů... „ (56).

Pozor na jednu zásadní chybu na str. 14, kde je konstatováno, že se psychoterapie uplatňuje v poradenské činnosti. Vždy se v psychologické literatuře jednoznačně odděluje poradenství a terapie, takže psychoterapie, ať už ve zdravotnictví nebo v jiných oblastech, se od poradenství odlišuje. Rozdíl není jen v diagnóze, jak konstatuje autorka, neboť v řadě psychoterapeutických směrů se nepovažuje diagnóza za podstatnou pro terapii (zdůvodnění rozdílu v. např. Kratochvíl, Längle, Božuková i jinde).

Dalším souvisejícím aspektem je to, že sociální práce je založena obsahově na poradenství jiného typu než psychologie, což je dáno odlišným zacílením oborů. Snad z důvodu výše uvedeného je kapitola Vymezení arteterapie (1.1.4) zpracována jaksi nepřesně či „překotně“.

Pozor na větu, která nepřesvědčí, že by autorka rozuměla pojmům z vymezení psychoterapie „Jedním z trendů v současné arteterapii je trend eklektický, který není chápán klinicky přímo v psychoanalytickém smyslu. Eklektický přístup nemůže být dost dobře chápán v psychoanalytickém smyslu (vysv. v. např. Kratochvíl).

Arteterapie a artefiletika jsou vymezeny poměrně přesně, mají společné rysy, ale jiné cíle. Mají stanovenou hranici. Je tedy diskutabilní, že „vyvstálé techniky lze označovat jistě jako arteterapeutické“ jen s tím, že ostatní (dotazovaní arteterapeuti) nevznesli námitku (56).

Pojem metody sociální práce je vymezen tím, že jsou vázány buď na cílový subjekt, jeho aktuální situaci nebo jeho relevantní vztahový kontext a někdy i na systémové vazby. Nejsm si jistá, že v tomto textu je vymezení metod sociální práce potřebné, ale pokud je zde zmíněno, mělo by být komplexněji v tom smyslu, že pod pojmem metody sociální práce nelze rozumět jen to, kam jsou zaměřeny. V práci také není srozumitelné, zda autorka považuje metody sociální práce za paralelu či synonymum pro aktivity zaměřené na sociální vztahy. Pokud je kapitola nazvána Metody sociální práce, mělo by tam být něco konkrétnějšího o metodách. Metody posouzení a metody intervenční ve slovníku sociálního pracovníka jsou v podstatě paralelami k diagnostice a terapii. Autorka neuvádí, zda v tomto směru jsou vymezeny kompetence.

Autorka na str. 23 píše, že v rámci skupinové práce může sociální pracovník zastávat různé role. Mezi nimi uvádí roli terapeuta. Je sociální pracovník terapeut? Konec konců autorka v práci hovoří v rámci technik o abreakci, přestože tvrdí, že nejde o terapeutickou práci. Abreakce je účinným faktorem navýsost psychoterapeutickým. Slušelo by se napsat alespoň stručně, že k povolání psychoterapeuta má mít psychoterapeutický výcvik. Opět se dostáváme k nevyřešené otázce. Jak tato práce řeší vybrané prvky arteterapie aplikovatelné přímo v sociální práci a zařazení takového specifického předmětu do vysokoškolské přípravy.

- rizika

Je překvapivé, že si studentka oboru etika v sociální práci řeší, aby arteterapie mohla být používána v oboru sociální práce, ale neřeší etické aspekty, je-li arteterapie používána neodborně a diletantsky, neřeší ani dilemata rozdílných přístupů. Nezmiňuje rizika, která mohou i při použití „jen“ technik poškodit klienta. Nedala prostor diskusi k odmítnutí arteterapie v sociální práci (jde zřejmě o nejmenovaného terapeuta) atd. Přitom na různých místech lze pochopit naznačené obavy arteterapeutů o kvalitu arteterapeutické práce (54, 47 atd.). Možná vedli polemiku např. o hranicích arteterapie a sociální práce, o dispozicích a vzdělání sociálních pracovníků vzhledem k technikám. diskutovali o problematice pojmání arteterapie jako disciplíny a následně o možnosti využití určitých technik v sociální práci, možná nevedli, jen věc zmínili, ale to čtenář neví, protože rozhovory v přílohách nenajdeme. Proto se bohužel vnucuje myšlenka, že z výpovědí je vybíráno to, co je pro cíle práce potřeba, tedy možnosti využití arte bez zřetele ke kontextu..

Práce je příkladem, jak i do „pouhých“ technik prosakuje možnost zranění a poškození klienta, což autorka nerozeznává a nebere na vědomí - iatropatogenní poškození ať už vědomé či nevědomé představuje velice nepříjemnou či rizikovou záležitost s následkem poškození, nežádoucích účinků nebo komplikací, se kterou se však mohou obě strany bohužel setkat, a také nezřídka setkávají.

Je to doložitelné na mnoha místech v textu. Jak můžeme předpokládat, že když členové skupiny obkreslí své tělo a diskutují o svých obtížích, o svých somatických potížích (67) a také vztahu k sobě, že to bude technika příjemná, že člověk, který o tom mluví, se uvolní?, Podobně (68) ... mnohdy se odkrývají různé skutečnosti..., sebevědomí člověka se může ukázat jako příliš nadnesené nebo naopak příliš skromné. To znamená, že si daný člověk nevěří ve věcech...

Sama autorka píše na str. 69, že mezi technikami a jejich rozřazením lze spatřit tenkou a nepevnou hranici, kdy jednotlivé techniky je možno více či méně využít

k více sledovaným cílům???? Je-li například určitá technika přiřazena ve skupině těchto technik zaměřených na komunikaci, lze s ní cílit i k jinému záměru, je v práci psáno.

- různé:

V práci tolikrát opakované napomenutí, že by se měl arteterapeut vyhnout přímočarým a striktním výkladům artefaktu, jelikož by danému klientovi mohl spíš ublížit, než ulevit od jeho problémů, že by neměl v žádném případě vytvářet striktní hypotézy o situaci klienta..., je věc známá z psychoterapie. Nerozumím, proč je v práci stále opakováno, nevím, s kým autorka polemizuje. Současné psychoterapeutické systémy se těmto praktikám vyhýbají.

Ještě bych zdůraznila tezi, že pokud člověk nedokáže vyjádřit svá přání (v rámci např. tvorby individuálního plánu), zpravidla je nedokáže vyjádřit ani výtvarně, a je pak na arteterapeutovi, aby mu s tím pomohl a posunoval ho výtvarně, aby se tak dopracoval k možnosti verbalizovat to, co potřebuje. Nerozhodují sociální pracovníci technikami na sdělení informací nebo technikami zaměřenými na problém, o problémech samy?

Postrádám tezi, že o všech technikách se musí hovořit (autorka dokonce na str. 44 uvádí techniku kreslení životní cesty, časovou osu člověka s konstatováním, že autor o ní může a nemusí hovořit se sociálním pracovníkem. (44).

Ani na jediném místě není ze strany autorky zmínka o výcviku a požadavcích na vzdělání, certifikačních kurzech jednotlivých ministerstev, kurzech garantovaných ČAA.

Formální stránka:

Po formální stránce je práce bez gramatických chyb, problémem jsou některé chyby stylistické, zvláště některé zvláště formulované věty, které při čtení „zastavují“ a jsou na úkor porozumění textu. Jako příklad uvádím ze str. 29: „Z takového hlediska je sociální práce chápána formou psychoterapie, která má klientům přinést psychickou a následně sociální pohodu. Je to skutečně myšleno, že sociální práce je formou psychoterapie?, příp. ze str. 47: „Každá cílová skupina obsahuje konkrétní techniky aplikovatelné v sociální práci, jež byly ve výpovědích arteterapeutů zmiňovány nejčastěji.“ (47). Problematické je slovo „abreagují“. Téma by si vyžadovalo přesnější vyjadřování

Prezentace práce:

48 literárních knižních zdrojů, 5 časopiseckých statí, řada elektronických zdrojů, rozhovory s arteterapeuty v počtu 15 uvádí autorka v Seznamu použitých zdrojů. Téma je rozpracováno na 80 stranách ve třech rozsáhlých kapitolách (10-28, 31-47, 52-81). Přílohy k textu 2.

Možná témata k diskusi při obhajobě

Při formulaci otázek k zamýšlení pro obhajobu vycházím z nesrovnalostí, které nalezneme v textu práce

Jaké techniky a přístupy sociální práce vycházejí z vlastního „jádra sociální práce“? (str. 7), co je jádrem sociální práce?

Protože autorka nezmiňuje nic konkrétního o své vlastní praxi v arteterapii, ačkoliv v textu je dvakrát určitý odkaz typu „...ze své praxe vím...“, jaká je její konkrétní praxe v sociální práci?

Jaké jsou zmiňované nové kompetence sociální práce (konstatování na str. 86)?

K čemu je technika z psychologického hlediska „jak se cítím? Jakou mám náladu?“

Dovedla by autorka rozhraničit situaci, když v rámci používání technik vyjde najevo raná traumatizace, která je nesrozumitelná sociálnímu pracovníkovi i klientovi, ale klient bude silně rozrušen? (viz pozn. v práci) Co udělá sociální pracovník?

Co je to, když si klient uvědomí „spousty informací bez konkrétní interpretace?“ (67) Je to konkrétní nebo to není konkrétní?

Ve výpovědích přestože je autorka přímo neuvádí, je čitelné, že nikdo z arteterapeutů nepovažuje situaci za jednoduchou. Pokud se tazatel ptá na použití arteterapie v sociální práci, pak není důvodem ji odmítat. Otázka si stojí na tom, kdo je arteterapeutem. Pokud jde o kompetentního vzdělaného a zkušeného arteterapeuta, pak jistě může používat arteterapii v sociální práci.

Závěr:

Text práce od samého začátku působí jakýmsi vymezovacím dojmem, jakoby autorka polemizovala s někým, kdo nechce, aby se arteterapie používala v sociální práci.

Pokud by měla být předložená diplomová práce užitečná pro formulování pozice arteterapie v sociální práci, resp. sociální práce v arteterapii, musela by přinášet argumenty, které ve formulaci profesí a jejich kompetencí obstojí i z hlediska kvalifikace arteterapeuta.

V práci postrádám kvalifikovanou diskuzi, která by brala v potaz i etické aspekty, což považuji za podstatný nedostatek. Jestliže jeden z arteterapeutů se vyjádřil, že arteterapie není vhodnou metodou pro sociální pracovníky, měl by právě tomuto názoru být věnován prostor.

Proto bych považovala za užitečnější, kdyby autorka zmapovala spíše skutečnosti jak, kde a s jakými výsledky, možnostmi a mezemi je arteterapie v sociální práci využívána. Nebo by bylo přínosnější zmapovat, kdo, a event. jak a s jakým vzděláním v sociální práci arteterapii dělá? Z respondentů zdá se to není nikdo.

Přínos práce vidím ve vytvořeném přehledu technik.

Nerada bych chtěla přímo zpochybňovat naplnění cíle práce, ale v tom, že nejsou brány na zřetel důležité skutečnosti vztahující se k etickým aspektům, autorka nehovoří o možnostech iatrogenního poškození klienta a průzkum není transparentní, je zřejmé, že práce měla být postavena na jiných základech. Chtělo by téma domyslet a postavit práci spíše na indikaci mezi arteterapie v sociální práci se zřetelem k možnosti poškození klienta.

Návrh na klasifikaci: Dobře

Praha 20. 4. 2012 PhDr. Ing. Marie Lhotová, Ph.D.